

Съфинансирано от
Европейския съюз

БЪЛГАРСКИ ХЕЛЗИНКСКИ КОМИТЕТ
НАЦИОНАЛНА ЗАСТЪПНИЧЕСКА СРЕЩА С ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА
ПУБЛИЧНИТЕ ВЛАСТИ
ПРОЕКТ „РАВНИ – ЗАЕДНО“

Заедно срещу нетолерантността, речта на омразата и престъпленията от
предразсъдъци

София, Дом на Европа, ул. „Раковски“ № 124

29 май 2024 г.

*В срещата участват представители на 49 НС, на КЗД, Институцията
на Омбудсмана на РБългария, на СЕМ, на НСИ*

**Статистика, законодателство и мерки за прилагане на
действащото законодателство по проблемите на
престъпленията от омраза – обща картина**

КРАСИМИР КЪНЕВ: В българското общество се менят обектите, срещу които са насочени престъпленията от омраза, проявите на дискриминация и речта на омраза. Ситуацията от 90-те години на миналия век еволюира. Тогава нямаше мигранти, а сега те са една от основните мишени. Тогава имаше много реч на омраза на религиозна основа. Сега се появиха ЛГБТИ – групите.

Българското законодателство е еволюирало. Направиха се добри изменения в Наказателния кодекс, но то остава дефицитно по отношение на речта и престъпленията от омраза. В момента срещу България има текуща наказателна процедура, свързана с престъпленията от омраза.

Целта на днешната ни среща с представителите на българския парламент, на Институцията на Омбудсмана, на Комисията за защита от дискриминация и НСИ е да дадем препоръки за промяна.

АНТОАНЕТА НЕНКОВА: Фокусът на днешната среща е отговорът на въпроса: как да свием ветрилото на предразсъдъците. Какви са важните стъпки, които предстои да направим за превенция и противодействие на проявите на нетолерантност, дискриминация, омраза. Вашата експертиза е важна за нас. Срещите ни с представителите на публичните власти са нашата двупосочна улица.

КАТЯ ХРИСТОВА-ВЪЛЧЕВА (началник на кабинета на Омбудсмана на РБългария):

Картината от нашата гледна точка е следната:Имаме четири основни предизвикателства.

Първо, това е ниският праг на чувствителност на обществото и на различни административни структури по отношение на речта и престъпленията от омраза, разпознаването на тези феномени, правилното предоставяне на възможности за закрила, респективно за реакция. Ние имаме близо **15 500 жалби годишно, но само 17 са директно свързани с речта или**

престъпленията от омраза. У нас все пак има КЗД, в която има по-широка статистика по отношение на тези феномени. Гражданите все още трудно разпознават явлението, за да търсят експертна подкрепа на високо равнище от наша страна.

Второто предизвикателство е свързано с липсата на достатъчно устойчиви административни практики. Има нужда от още по-таргетирана сенсибилизация по отношение на административните практики.

Трето, липсва системна политика и практика за подкрепа на жертвите. По много от проблемите бяха направени стъпки. Вчера, 28 май 2024г., новият Национален съвет в подкрепа на жертвите на домашно насилие стартира своята програма. За това Омбудсманът също имаше скромнен принос. Акцентът е да определим категорично в какъв формат можем да предоставяме подкрепа на жертвите на домашно насилие. Същото се отнася и за жертвите на престъпления от омраза.

Четвърто, има нужда от по-добра наказателна политика по отношение на престъпленията от омраза и езика на омраза. Има параметри, които можем да взимаме като добри практики, за да осмисляме ангажиментите на много институции и органи извън правозащитните и проваохранителните. Това, от което страдат българските публични власти, е липсата на достатъчно обективна информация и статистика (достатъчно добре дезагретгирана по различни показатели).

Ще споделя едно наблюдение. Една публична политика е по-ефективна, когато може да стъпи на обективни или достатъчно добре дезагрегирани данни – не само по отношение на половата принадлежност на жертвите и на извършителите, но и на регионите, на типа населени места.

СВИЛЕН КОЛЕВ (зам.председател на НСИ): Ако са необходими изследвания, на базата на които да се вземат съответните решения, добре е да се дефинира първо тази необходимост; второ, колко да бъде дезагрегирана

тази информация; трето, ако тя се съдържа в административен източник, да ни се даде достъп до него. Бъдещето на статистическата работа е ползването на административни източници. Трябва да бъдат предприети действия за подобряване на информацията в административните източници. Изследването, което НСИ провежда ежегодно и което се казва „Престъпления, обвиняеми и осъдени лица“, разчита освен на изчерпателно изследване чрез формуляри, и на административен източник – „Единна информационна система за противодействие на престъпността“. Ако формулярите се попълват от органите на досъдебното и съдебното производство, с цел по-пълно наличие на информация, това ще дообогати тази информация.

Наблюдението обхваща дейността на окръжните и районните съдилища на територията на страната по наказателни дела от общ, частен и административен характер. Имаме статистика за „престъпленията, обвиняемите и осъдените лица“. Тя осигурява данни за осъдени лица по пол, възраст, по глави от Наказателния кодекс, по някои видове престъпления - по наложени наказания, по местоизвършване и по брой на извършените престъпления. Прави се допълнение на информацията с това дали едно лице е извършвало повече от едно престъпление.

Имаме данни, които са по някои от членовете от Наказателния кодекс от последните изменения – чл. 116, 131, 162, 163, 164 и още някои. Те визират престъпленията, извършени по хулигански, расистки или ксенофобски подбуди, подбуждане към дискриминация, насилие и омраза, основани на раса, народност, религия или етническа принадлежност.

Данните, подготвени от дирекция „Демографска и социална статистика“ ни показват, че **броят на обвиняемите и осъдени лица през 2022 г. по глави и членове на Наказателния кодекс са около 28 хиляди общо за страната. Има около 24 хиляди осъдени лица.** По отделните членове: например по чл. 116, ал. 1, т. 11 има класифицирано едно ефективно

осъждане, по чл. 131, ал. 1, т. 12 (лека телесна повреда) има общо 102 общо за страната, 97 осъдени лица, ефективно са 71, а с условно – 26; по чл. 164, ал. 2 – едно условно осъждане. Другите са за телесни повреди. В сайта на НСИ, в системата „Инфостат“ има динамични редове и тези разбивки могат да се направят. Подготвили сме данни, които могат да влязат и да бъдат от полза за коментари.

Ако са необходими нови данни, първо трябва да се помисли дали са от административен източник и дали могат по този начин да се набавят. Ако трябва промени в този административен източник, това е свързано със законодателно-нормативни промени. Ако имаме пълен достъп до този административен източник, ние ще можем да го ползваме.

Социални предпоставки за прояви на дискриминация и нетолерантност. Избягване (нежелание за общуване), сегрегация и речта на омраза – как тези три феномена са свързани? Резултати от изследвания в рамките на проекта РАВНИ- ЗАЕДНО (EQUAL TOGETHER)

БОЯН ЗАХАРИЕВ: Ще хвърля мост към ниския праг на чувствителност към проявите на омраза в обществото. Тази тема е ключова.

Представители на гражданския сектор, които често са анкетираны, считат, че има сериозно увеличение на влиянието на нетолерантни или враждебни групи, които генерират омраза в обществото. Хората споменават все повече като заплаха такива нетолерантни групи. Проблемът с тези индикатори е, че трябва много внимателно да се прави преценката за това какво разбираме под дискриминация и какво смятаме, че не е дискриминация. Някой път, когато расте този индикатор, това е станало, защото хората и обществото започват да се променят по някаква причина и започват да

разбират, че някои неща, които приемат за нормални, изведнъж се оказват неприемливи.

Ще ви покажа данни от „Евробарометър“. През годините питат хората дали в страната им има дискриминация, съответно ефективна политика за противодействие? За България делът на хората, които казват, че тази политика е ефективна, е 22%. Във Финландия хората казват, че противодействието е по-ефективно, само че финландците казват, че там има и много повече дискриминация. Изглежда, че в това има противоречие, но всъщност като се замисля, няма, защото където политиката е ефективна, много повече хора смятат, че има дискриминация, защото се променят разбиранията си за това що е дискриминация. Хората не се влияят от това, което пише в законите. Това се определя от общата атмосфера, от филмите, които гледат, от разговорите, които чуват.

Дали са чували език на омразата? Доста хора казват, че са чували. Те не казват, че знаят какво точно е това, но са чували и имат представа за какво иде реч. Това са $\frac{3}{4}$ от населението. В последно време среди мишените на противопоставяне е ЛГБТобщността. И ромите продължават да бъдат сред мразените. Може би тези, които са склонни да докладват за инциденти от омраза, не са чули, или ако чуят, ще докладват, но всъщност не е така. Истината е, че хората не смятат, че това е нещо обидно, а че е напълно заслужено да кажеш за някого, че е крадец, престъпник или убиец. Така се получават парадоксите между реалността и това, което отговарят хората. Същото важи и за административната статистика. Понякога се затулват статистически престъпленията от омраза.

Завършвам с акцента за липсата на помощ към жертвите. Дълбоката причина да не се създават такива служби е, че в обществото има много хора, които не считат, че това са жертви. Дори полицаите считат, че някой не е жертва, че това е съвсем нормално, заслужено, че някой е съвсем правилно

изгонен от дома си, че правилно някой го е ударил и т. н. Тук също има дълбока причина, която не зависи от политически решения, а се минава през дълбоки трансформации.

ВЕНЕЛИН СТОЙЧЕВ: Занимавам се с публични политики. Какви са трите основни магистрални линии за адресиране на престъпленията от омраза? Винаги виновни са медиите и общественото мнение. Този наратив върви от началото на ХХ век.

Магистрална линия № 1. Дебатът започва в края на 70-те и началото 80-те години. Той е за промяна на законодателството. Има парадигми в законодателството – как трябва да разпознаваме престъпленията от омраза. Големият проблем в парадигмите за законодателството е, че ние обсъждаме не действието, което е предпоставка на модерното право, а обсъждаме мотивацията. Осъждаме някого заради намерението му, заради начина на мислене. Този дебат тече 20 години и продължава и сега, но води (основно в САЩ и Западна Европа) до законодателни промени, които вече разпознават престъпленията от омраза. Очакването, че на следващия ден след промените ще има промяна в поведението, катастрофира в данните и в реалността. В Обединеното кралство след промените 4 пъти нарастват престъпленията – не защото не са били разпознати, а защото вече са регистрирани като престъпления от омраза.

Втори генерален подход е да подкрепяме жертвите. У нас няма такава статистика, но където я има, там има повече полиция, повече кадри, наблюдения. Това е палиативна мярка, която облекчава в голяма степен случващото се, но не адресира предпоставките да бъдат извършени такива престъпления. Те продължават да съществуват. Макар че това облекчава, те се преместват от едно място на друго и става разширяване на регионите. В САЩ има такава статистика. Но и там дейността не е толкова ефективна.

Третият проблем е работата за превенция. За хората, извършили такива публични престъпления, има серия от публични политики с поне 20 години опит. Ние работим с тях, обучаваме ги, социализираме ги. Тази също палиативна мярка не дава дългосрочни резултати, защото не води до превенция. Ние работим с тези, които вече са извършили престъпления, но нямаме сетива за причините и предпоставките, довели до извършването на престъпление от омраза.

Когато един човек стане на 18 години, тогава е твърде късно за превантивна дейност. Започва дебат как трябва да започнем да работим с тях още от малки. Има чудесна дисертация в това отношение. Първо работим с университетите, после с училищата и детските градини и стигаме до първоначалната подготовка, за да можем да се борим с престъпленията от омраза. Ние още на ниво местни общности и на ниво училище трябва да работим с хората, за да възпитаваме правилните ценности и да не се стига до престъпления от омраза.

Ще се фокусирам на две предизвикателства за гражданското образование по тази тема.

Първото е, че посланията на гражданското образование са насочени към добрите деца. Нямаме послания към тези, които участват в престъпления, които са в банди и криминални групировки. Целевата група на извършителите на престъпления и жертвите от омраза не е от добрите деца. Девет десети от тях имат някаква форма на криминални прояви, употребявали са наркотици, сбивали са се, участвали са в банди. Това не работи за справянето с този проблем.

Второто предизвикателство е, че за разлика от всички останали дисциплини в училище, когато трябва да говориш за гражданско образование и ценности, ти адресираш неща, които учениците заварват като всекидневен опит. Ти отиваш и му казваш: „Ти си лошо дете, защото не трябва да чувстваш

това, което чувстваш, и да мислиш това, което мислиш.“ В българското образование нямаме практика да преподаваме това, което да отговаря на тези нагласи. Ако се появят деца с фашистки или расистки възгледи, ние нямаме послания към тях, защото така е структурирана системата на преподаване в гражданското образование.

Да се спрем на нещата, които работят. Ще споделя с Вас три магистрални разбирания на проблема за предпоставките за възникването на престъпления от омраза.

Първото магистрално направление е по наследството на Емил Дюркем – френски социолог, който се занимава със самоубийството, със състоянието на аномия. Когато сме събрани механично в едно общество, отиваме към състояние на аномия (неопределение). В състояние на аномия, когато са разкъсани социалните връзки между нас, вероятността да се акумулира агресия е по-голяма. Агресията може да бъде в две посоки – към себе си и води до самоубийство, или към другите и води до инциденти на омраза и нараства в пъти.

Втората посока – американският изследовател Роберт Мъртън говори за латентна омраза. Изследва публичните политики в Америка за период от около 60 години. Той казва, че колкото по-добри сме в политиките, които адресират инциденти от омраза, толкова повече нарастват инцидентите. Колкото повече полиция има там, инцидентите нарастват. Латентните ценности, за разлика от манифестираните, са реакция на бързата обществена промяна. В повечето модерни общества доминиращата група конструира идентичност, сравнявайки се с малцинствата. Затова циганите трябва да бъдат мързеливи, черните не трябва да могат да работят. Когато започнем да провеждаме политики, които показват обратното, атакува се идентичността на доминиращата класа или социална група, която казва: „Културата ни е

застрашена. Ние знаем, че има социални неравенства и те се възпроизвеждат, защото ние сме по-умни и по-образовани, а не сме като мързеливите, незнаещите и т. н.“

Трета генерална линия. Най-известният в България е Мишел Фуко. Тя е за напреженията, свързани с националната идентичност и глобализацията. Кризите на националната идентичност, породени от икономическата и културната глобализация, породят напрежения, които се конвертират след това в престъпления от омраза. Хабермас казва: „Ако се опитваме да запазваме националната си идентичност по изкуствен начин, а не я оставим да общува с останалите култури, ние генерираме енергия, която се превръща след това в тип престъпления от омраза.“

Тези три неща нека да са обща посока за мислене. Ако искаме да намалим предпоставките за престъпления от омраза, трябва да работим за социална интеграция.

ФБР публикува всяка година доклад за престъпните прояви. Данните за 2023 г. показват, че когато са престъпления от омраза, за разлика от другите престъпления, вероятността от физическо насилие е над 70%. При другите престъпления е под 30%. Вероятността при престъпления от омраза да има гавра с личността е 4-5 пъти по-висока, отколкото при другите престъпления. Тази голяма разлика между престъпленията от омраза спрямо другите престъпления илюстрира опасността на проявите от предразсъдъци.

Обикновено престъпленията от омраза възникват спонтанно и са вследствие на опортюнизм. Това е важно, защото когато има престъпления от омраза, има голяма степен на нерационалност на извършителите. Много често извършителите казват, че не са знаели какво правят, че това е станало спонтанно. Някои казват, че са били обсебени от дух и затова са го извършили. Изкривяват спомените си и това силно напомня на спонтанни ирационални действия, които виждаме в други сфери на обществения живот.

АНТОАНЕТА НЕНКОВА: Очакваме още мнения за това как да капсулираме проблемите.

ЕЛИСАВЕТА БЕЛОБРАДОВА (народен представител): Основното е да индивидуализираме проблема. Социалните и образователните политики работят добре, когато можем да сведем решението до конкретните хора и до конкретните проблеми.

Болка ми е, че Народното събрание не продължи своята работа в подкрепата за езиковата реформа. Един от големите проблеми пред ромските малцинства е невъзможността на децата да са езиково подготвени на нивото на нашите деца в деня, в който влизат в първи клас. Била съм в крайно сегрегирани училища и в други, които са успели да постигнат изумителен баланс, например 85%:15%.

Какъв обаче е проблемът? Проблемът е с децата, които влизат в първи клас и не знаят български език поради доста причини. В ромските общности децата се пускат в ясли много късно, ако въобще се пуснат. Яслената група покрива 17% от всички деца в България. Яслената грижа няма адекватна система за ранно детско развитие, която да следи езиковите знания и умения. Всички деца задължително трябва да бъдат в детската градина, но това също не се случва и то е огромен проблем, който трябва да се разгледа подробно.

Добре е децата, които са били в детска градина в друг район с цел десагрегация, да продължат със своите съученици напред в първи клас. По този въпрос с колегите в Народното събрание нямаме разногласия. Не можем обаче да мръднем напред, защото няма политическа стабилност.

ДЕНИЦА САЧЕВА: Проблемът, който ни събра, е най-малко законодателен, макар че винаги има с какво да се подобри законодателството. Могат да се усъвършават текстове, изведени от добра практика или добри

международни примери. По-нататък са регионалните различия в културните матрици, матриците на ума на различните хора.

На първо място слагам културата, независимо дали говорим за социална политика, здравеопазване, икономика. Правя препратка специално за ромските деца, защото по темата имам висока степен на чувствителност. Кръстица съм на 11 ромски деца. По празнината, която трябва да се запълни в културната подложка на ромските деца, трябва да работим едновременно с техните родители, вероятно и с техните баби и дядовци. Иначе няма как да подхождаме само с академични познания и да очакваме, че тези деца ще бъдат запалени от образованието. Важно е да говорим за гражданско образование, за съчетанието между образованието и културата и за повече предприемачество и дигитални технологии. Навсякъде в ромските квартали ще видите сателитни антени и деца с мобилни телефони в ръцете си.

Ромите са най-свободните хора. Те са единственият етнос, който никога не е искал да води война с други етноси, не е искал да има собствена държава. Те са хора с изключително силна страст към риска, предприемчиви са. Малко хора в България знаят, че над 20 години вече в България има Център за учебно-тренировъчни фирми към Министерството на образованието и науката. Има над 400 компании, създадени с учебна цел. Децата могат да правят свой собствен бизнес, могат да регистрират виртуално компании, да правят виртуални плащания и т. н. За ромите е изключително важна връзката между образованието и пазара на труда, което сега се опитваме да наложим малко изкуствено, за да преодоляваме тенденции от миналото. За ромите и ромските деца е изключително важно това, което учат, да им върши работа и да могат да го практикуват. Затова за мен професионалното образование и учебно-тренировъчните фирми са много важен аспект, на който трябва да се обърне внимание.

Културата на сътрудничество в обществото ни е под нулево ниво. Затова колкото по-бързо започнем решаването на проблемите, толкова по-добре. Трябва да има сътрудничеството между отделните системи – здравеопазване, образование, социална политика. Това би било един от начините, по който можем да решим нашите проблеми.

Политическото говорене със сигурност има значение. Мисля, че в това отношение трябва да направим пробив. Политиците трябва да се рекламират с качествата си, със знанията си, с уменията си.

Една от последните ни работи в Народното събрание беше темата за психичното здраве. Считаю, че е супер слабо засегната тук, в България, изобщо не я коментираме, а тя е тема топ 1 в международен план. Агресията и омразата се създават от много други фактори. Днес понякога да си пръв е по-важно от това да си прав, но много хора не могат да насмогнат и да направят много неща. Превръщането на успеха в религия също е част от това, което в момента ни кара да сме агресивни, да се напругаме, да реагираме отрицателно по някакъв начин един спрямо друг. Смятам, че емпатията трябва да се учи в училище. Дали в часовете или в извънкласна форма – за мен това трябва да стане задължително, защото в 99% от случаите, когато се поставиш в другата гледна точка, разбираш, че другият не е искал да те обиди, не е искал да бъде агресивен

В ролята си на заместник-министър на образованието съм работила именно за такива национални програми – библиотеките да станат класни стаи, театрите да станат класни стаи, музеите да станат класни стаи, защото непрекъснато трябва да си сменяме гледната точка, непрекъснато трябва да влизаме в обувките на другия. Лорд Аритман казва, че между нас и света стоят нашите представи за света. Винаги съм се страхувала да не се окажа затворник в собствените си представи и съм искала да вляза в представите на другия.

Смятам, че колкото повече такъв тип срещи се правят, включително и в администрацията, толкова по-добре. Като човек, който цял живот се е занимавал с комуникации, аз съм видяла стотици проблеми, забъркани от лоша комуникация и от липса на емпатия.

Дори и съдебната система може да стане по-ефективна, ако в нея има по-голямо сътрудничество между съдебната и социалната система. Защото трябва да има повече социални работници, които да са ангажирани в съдебната система. Не мисля, че социалните работници трябва да бъдат само в социалната система. Мисля, че трябва да има социални работници в образованието и в здравеопазването, включително в съдебната система, защото огромен процент от случаите, които трябва да се решават, изискват социални умения, а не просто правни познания, и много висока степен на социална чувствителност. Хората трябва да свикнат с това, че наказанията са неизбежни, а не с това, че наказанията са жестоки.

ДЕНИЦА ЛЮБЕНОВА: Моят въпрос е свързан с речта на омраза, идваща от трибуната на Народното събрание, от политиците, като определяща за цялостното състояние на атмосферата на омраза в страната. В лично качество и в качеството си на съпредседател на Организацията на ЛГБТ Действие, водя дела срещу лидери на политически партии и срещу политически партии за всяване на омраза в широката общественост срещу ЛГБТ-общността. Най-вероятно ние ще загубим тези дела, заради състоянието на съдебната система. От Ваша гледна точка как да се бори с това, което идва от трибуната на Народното събрание?

ДЕНИЦА САЧЕВА: Венелин Стойчев спомена – конструиране на идентичност чрез омраза. Това виждаме навсякъде. Трябва да има бунт. Не може да се твърди, че обичаш България чрез омраза. Трябва да дадем много ясен публичен сигнал с поведението си, с всички възможни публични послания, че омразата не може да бъде идентичност. Ако някой притежава

качества, знания, умения, опит, да излезе и да ги покаже, но да се печели доверие единствено и само с омраза е балон, който рано или късно ще се спука.

Боян Захариев каза, че ние трябва да практикуваме реверсивното мислене. Когато статистиката и данните са много лоши, тогава може би нещата всъщност са добре. И обратното. Когато поради дадена промяна на законодателството някакви данни от статистиката са изплували на повърхността, това не означава, че нещо внезапно се е появило. Понякога страхът от тези неща, че са големи и опасни, е по-голям. Старите хора казват, че на страха очите са големи. Резултатите от парламентарните избори според мен показват ясно, че нямаме причина да смятаме, че влиянието на тези партии е толкова голямо. Дълбокото ми убеждение е, че българското общество независимо колко е объркано, обича хората да бъдат умерени и да не отиват в двете крайности. Убедила съм се от опит, че умерените неща в дългосрочен план са винаги по-печеливши.

ЕЛИСАВЕТА БЕЛОБРАДОВА: Пример. През последните 3 народни събрания колегите от „Възраждане“ имаха забележка към нашата парламентарна група, която и дасега я ползват – че когато му дойде времето, всички ще ни изпратят в Белене. Това ни се казваше веднъж седмично. То е открита заплаха. И тук е изборът на човека – какво да направи? Всъщност това не е заплаха. Нашата образователна система за съжаление не предполага младите хора да знаят какво се е случило в Белене, но това започва да се превръща във вътрешно-ведомствен хомот, тоест някакви хора излизат и казват на други хора, че ще ги пратят в Белене, но само тези хора разбират за какво става въпрос и никой не реагира. Проблемът е, че хората не разбират какво се казва.

Детето ми се връща вкъщи с изумителен речник, съдържащ цялата палитра на омразата. Когато го попитам: „Ти какво казваш?“, той отговаря: „Де да знам. Звучи страхотно.“

Понякога тази реч наистина е реч на омразата, но понякога не е, понякога са политически разпри, понякога е набиране на избиратели. Важно е до дали искаме да решим социални проблеми или само искаме да не ни наричат по определен начин.

САШО КОВАЧЕВ: Аз съм председател на сдружение ЛАРГО от гр. Кюстендил - организация за гражданско образование. Ние, ромите, 10 години сме рекордър като най-мразената общност в България. Омразата се случва в детската градина, в първи клас, после не можеш да започнеш работа... Политиките трябва да бъдат адресирани така, че да помогнат на хората, за да могат качествата им да бъдат оценявани, да ги вземат на работа, а не да не те назначават на работа или да не те допускат до басейна, защото си с по-тъмен цвят на кожата, въпреки че си работил 10 години в Англия и си се доказал. Да си най-мразен в продължение на 30 години, да обезличат близо 1 милион души в България – това е престъпление, по-страшно от Белене.

ВЕНЕЛИН СТОЙЧЕВ: Едно е да си депутат, да имаш имунитет и да ти казват, че ще те пратят в Белене, а ти да знаеш, че имаш цялата сигурност, друго е да видиш на терен огромното страдание на тези хора, защото речта на омразата преминава в действия от омраза, да видиш мъката и как 20-30 години не можеш да се пребориш с травмите, нанесени ти като дете, заради престъпления от омраза! В докладите ни има много примери за травми, започнали с невинно говорене.

Нови мишени на предразсъдъците, образователната десегрегация. Превенция на евикциите – необходими промени. Докладване на инциденти от омраза в платформата Equal.bg

ИВО ИНДЖОВ (медиен експерт): Какъв е образът на малцинствените групи в българските медии е ключовият въпрос на изследване, публикувано на сайта на „Организация Дром“ и на сайта на БХК.

Целта на изследването беше да се проучи медийният образ на малцинствените и уязвимите групи в България в българските медии в периода януари-февруари 2023 г. Уязвимите групи са ЛГБТИ и някои специфични групи, които преминават или престояват известно време в България (мигрантите), вкл. и бежанците от Украйна, които са изследвани като отделна група заради тяхната специфика.

Изследването обръща специално внимание на употребата на език на омразата и враждебна реч срещу малцинствата и уязвимите групи. Изследвани са онлайн версиите на 13 български медии, новинарските сайтове на трите големи телевизии – БНТ, btv, Нова телевизия, БНР. Изброени са онлайн изданията „Телеграф“, „24 часа“, „Труд“, „Сега“ и др.

Методът е стандартизиран и дава възможност за по-обобщен поглед и тенденции в медийното отразяване на определени теми. Различните публикации са изследвани по различен начин. Най-интересно за нашата презентация е категорията „Отношение“, разделена на 5 части: положително, по-скоро положително, неутрално, по-скоро отрицателно, отрицателно. Има и подкатегория „Отрицателно с език на омразата“ и „Не мога да преценя“. Дадени са дефиниции за „дискриминация“ в Етичния кодекс на българските медии; за „реч на омразата“, инкриминирана по Наказателния кодекс – какво е реч на омразата, взаимна омраза и враждебна реч, в доклад на Асоциацията на европейските журналисти.

За резултатите. За периода януари – февруари 2023 г., по набор от ключови думи, в тези 13 медии в онлайн среда, бяха селектирани общо 739 публикации.

Две трети от информационния поток е посветен на мигрантите, като около 4% е посветен на бежанците от Украйна, 14% от публикациите са посветени на ромската група и 12 % – на ЛГБТИ-хората. Всички останали са статистически незначими величини. Около 4% от публикациите са свързани с евреи, но не толкова с тази етническа общност, колкото с годишнини, чествания и отбелязвания на холокоста и др. от този исторически период. По-нататък ще се фокусираме основно върху мигрантите, ромите и ЛГБТИ хората.

Какво прави впечатление в авторските специфики и жанровия профил на публикациите? 55% от публикациите не са подписани, 43% са с автори журналисти, а само 2% са дело на експерти и 1% на политици.

Жанровият профил на публикациите е следният: 88% са по-кратки информации (дописки), 6% репортажи и 4% интерпретативни материали. За малцинства и уязвими групи в българските медии се пише основно в кратките жанрови форми – доста безлично, без автори, без личен ангажимент, много рядко има експертен и по-сериозен журналистически поглед.

Броят на публикациите – най-много е за мигранти – 465; 31 са посветени на украинските бежанци; 99 – на ромската проблематика и 89 – на ЛГБТИ-общността. Другите нямат особено значение за анализа с изключение на публикациите за евреите в България, но те трябва да бъдат разглеждани в скоби, защото става въпрос общо взето за исторически събития. Какво е отношението към тези групи?

Първо ще разгледаме отношението към мигрантите. Учудващо за мен в почти всички публикации (9/10 от тях) наблюдаваме неутрално отношение, в 8 имаме по-скоро положително или дори положително. Тук изследването може би има пропуск, но той може да бъде обяснен с липсата на време и със средствата, с които разполагаме. Не са изследвани реакциите към тези публикации в социалните мрежи на съответните медии и въобще не са изследвани социалните мрежи по отношение на малцинствата и уязвимите

групи. Може би това трябва да стане на следващ етап. Имаме като цяло пасивно толерантно отношение към мигрантите от Близкия Изток и от Северна Африка. Няма обаче отрицателно отношение, няма и език на омраза.

В по-дълбочинно ниво се забелязват известни медийни резерви. Използват се термини като „мигрантски поток“, „мигрантски натиск“, които са признак за един вид неодобрение, но когато се разгледат в контекста на целия текст, когато се описва съдбата на отделни мигранти, примерно загинали при нелегален трафик и т. н., се получава някакъв баланс. Лично аз съм приятно изненадан от образа на мигрантите в изследваните български медии. Отношението е пасивно – когато се случи нещо, едва тогава редакцията праща екип, за да отрази събитието, а много малко са описаните конкретни човешки съдби.

За ромите – 99 публикации. Повечето от тях са с неутрално отношение, около 30% – положително или по-скоро положително, 20% са отрицателно отношение, а в 10% от публикациите има език на омраза. Образът на ромите има някои специфики. Направихме допълнително проучване – как се променя образът на ромите в три конкретни медии – „24 часа“, „Труд“ и „Телеграф“, през 2021 и 1997 г. През 1997 г. още го нямаше „Телеграф“. Вижда се, че има рязък спад на броя публикации спрямо ромската общност, особено в „Труд“. В публикациите има много по-малко реч на омразата, езикът е много по-умерен през 2023 г., макар че остават основните внушения – приписване на извършени престъпления и предполагаеми престъпления на етнически произход на съответния извършител, традиционни обвинения спрямо ромската общност. Вече градусът на обвиненията е спаднал – това са „Труд“, „Епицентър“, „Гласове“ и в по-малка степен – „24 часа“. Това е на базата на двумесечно проучване. Ако вземем 2024 г. и 2020 г., може резултатът да е различен.

Какъв е медийният образ на ЛГБТИ-общността? От 90 публикации 40 са отрицателни или по-скоро отрицателни. Това е два пъти повече в процентно

отношение в сравнение с ромската общност. В 17 публикации има език на омразата – също два пъти повече в сравнение с публикациите за ромската общност. Има внушение, най-вече в медиите, които изброих преди малко, че ЛГБТИ-общността и поведението на нейните представители е отклонение от нормите на обществото, че те са заплаха за обществото, за българщината, за традиционните ценности. Използва се специфична терминология, която непрекъснато присъства – понятието „джендър“ и др. На слайд е дадено как отделните медии отразяват другия. Въпреки сериозните дефицити на българските медии, повечето от тях спазват основните етични норми и професионалните стандарти при отразяване на малцинствените уязвими групи.

Има три категории медии. Първо – либерални медии („Дневник“ и „Сега“). Такъв е и подходът на общественото БНР в специфичното предаване с водещ Ирина Недева, някои отделни предавания на БНТ и Нова телевизия. Те не само информират, но и канят утвърдени експерти, демонстрират ясна и активно позиция.

Втората група медии са големите телевизии btv, Нова телевизия и БНТ. При тях също има сериозно и отговорно отношение, но с някои дефицити. Те могат да загубят онези части от аудиторията си, които са настроени по-традиционно и по-консервативно.

Има и медии, които в различна степен не спазват повелите на професионалната етика по отношение на малцинствата и уязвимите групи и могат да бъдат причислени към консервативния спектър – „Труд“, „Гласове“, „Епицентър“, „24 часа“. Тъй като имаше заглавие „Дали ЛГБТИ-общността е новата медийна мишена?“ (вместо ромите), то има уловена такава тенденция и за това са виновни част от изследваните медии, но дали тази тенденция е трайна и какъв е нейният обхват, то това може да бъде установено с

последващо проучване, в което трябва да бъдат включени и взаимодействията между медиите и социалните мрежи.

СИМОНА ВЕЛЕВА (СЕМ): Ще се съглася с тези резултати и ще допълня. Съветът за електронни медии осъществява надзор на три вида медии (три типа доставчици) – линейни, нелинейни и платформи.

Линейните са: когато ги пуснете, всичко върви в една права линия. Такива са радиото и телевизията. Нелинейните са сайтове и доставчици.

Ние наблюдаваме „Дневник“, защото те имат платформа, но ние не наблюдаваме нито „Сега“, нито електронните варианти на „Гласове“, „Епицентър“, „24 часа“, „Уикенд“. Пресата изобщо не я наблюдаваме. Печатът в България е напълно свободен и подлежи на държавна регулация по Закона за публичната регулация.

По отношение на речта на омразата СЕМ има правомощия за доставчиците, които ние следим, да налага санкции, когато е налице дискриминация и реч на омраза, въз основа на конкретни признаци. Дефиницията за „реч на омразата“ няма в международен документ. Има няколко международни конвенции, но обща дефиниция, която да обхваща всички форми на реч на омразата, няма.

Нашият състав беше силно възмутен от линията на прокарване в предаването „Ергенът“, свързано с възрастта на участничките („стари“, „дърти“ и т. н.) Сезирахме Комисията за защита от дискриминация. Те казаха, че за да има дискриминация, тя трябва да бъде спрямо конкретни лица на конкретен признак.

Санкционирахме bTV, защото в „Смени жената“ един от участниците беше със свастика на гърлото и тя се виждаше. Съдът отмени наказанието, защото това било форма на лично изразяване. Нашите аргументи бяха: „Да, лицето има право да титуира върху себе си каквото прецени, защото това е

форма на неговото лично самоопределяне, но доставчикът трябва да положи усилия тази реч, това изразяване да бъде замаскирано“.

СЕМ системно прави мониторинг на доставчиците на медийни услуги.

Миналата година подехме кампания и записахме 40 нови доставчици на медийни услуги, което не е малко за българския пазар. Затова имаше и съпротива. Тази година планираме още една вълна. Въпреки че има много либерални медии, в които няма незаконно съдържание, имаше обструкция от тяхна страна – казаха: „Сега СЕМ иска да ни наблюдава ли?!“

Трябва да се отбележи, че когато има някакво събитие, което касае различни уязвими групи, ние правим целенасочен мониторинг. Например имаше бой на един паркинг. Голяма част от участниците в този инцидент бяха роми, имаше наранен човек. Изследвахме много внимателно използвания език от медиите, които наблюдаваме, и наложихме санкции на един от доставчиците. Установихме, че доставчиците, които са традиционно регулирани, са безпристрастни, а някъде има и положителни образи на роми и ЛГБТ хора, които биват канени да представят своята гледна точка, представят свои таланти, постижения, представят случаи, когато се е случило нещо добро. Друг пример е във връзка с двата битови инцидента – в „Овча купел“ и на бул. „Витоша“, свързан с мигранти. Поводът беше използван, за да се създаде негативен образ на мигрантите за политическа изгода. Мнозинството в СЕМ не прие изготвения мониторинг в първоначалния му вариант. Беше казано, че не трябва да има оценяващи съждения

Медиите, които са регулирани, в общи линии поддържат високи етични стандарти. Печатът и електронните сайтове, които не попадат в регулация, не са приели Етичния кодекс на българските медии, което е проблем. Пътят, по който може да се търси защита, всъщност е частно-правен.

Важен е въпросът какво трябва да направи СЕМ, когато парламентарно представените партии или техни представители използват реч на омразата.

Когато има въпрос, който трябва да бъде отразен, те винаги могат да пуснат БНТ да го излъчи. Ние не можем да ги санкционираме по закон, защото то се излъчва пряко. Редакторите на големите медии се стараят да орежат онази част, която има дискриминационен характер.

БНТ в рамките на задълженията, които има по Изборния кодекс, е длъжна да даде ефирно време не само на парламентарно представените партии, но и на тези, които минават бариерата. Малките формации използват това буквално за провокации, включително и за реч на омразата. Ние сме спомагателен орган на ЦИК. Хващаме такива нарушения, информираме ЦИК и те санкционират.

ПРОЛЕТ ВЕЛКОВА: Наблюдавам недостатъчно високата чувствителност сред нас, членовете на СЕМ и администрацията на СЕМ, по тази тема. Това от една страна е закономерно, доколкото можем да си представим този орган като представителна извадка на цялото общество за съществуващите нагласи. Нямам идея как този проблем може да бъде преодолян. Задавала съм си въпрос, на който в момента нямам отчетлив за себе си отговор – как се въздейства върху негативните нагласи по отношение на роми, ЛГБТ-общност. Аз съм пристрастна към тази тема, правила съм предавания, опитвала съм се да променя нагласи. Отправлям въпрос към Вас: Вие имате ли някакъв по-ясен отговор? Как можем да въздействаме през журналистиката, през административните органи, какъвто е СЕМ, за да могат да се променят тези нагласи? Моето наблюдение показва, че медиите в много голяма степен се опитват да бъдат толерантни към обичайно дискриминираните групи, но там често прозира скрита дискриминация.

ВИКТОР ЛИЛОВ: Навремето законодателят беше много настойчив магазините да сложат на съответни продукти надпис „имитиращ продукт“. Мисля, че не е много трудно това да се приложи и при медиите, особено тези, които не са подписали Етичния кодекс. Това е много лесен начин да

идентифицираме спазването на морални и етични норми и към кои трябва да подхождаме със съмнения. Проблем за много български граждани беше, че те дори изобщо не знаеха за съществуването на Етичен кодекс за медиите и принципите, които този кодекс защитава.

ИВО ИНДЖОВ: На зададения въпрос от Пролет Велкова – какво трябва да се направи и какво се промени в журналистите? Според мен е време за нов медиен закон, който да се базира на регулация на медийното съдържание, а не на платформи. Разговорът ще бъде труден, защото ще започнат протести от вида: „Ограничават свободата на словото и печата!“.

КРАСИМИР КЪНЕВ: СЕМ има ограничена роля да формира медийните нагласи, като упражнява своите правомощия. Слушал съм не малко предавания на Петър Волгин. Той насъсква към омраза срещу украинците – пряко и косвено. Някои руски програми бяха забранени, бяха забранени и по руските телевизии. Бяха забранени главно поради това, че в европейските страни има много украинци, които са бежанци. СЕМ колко санкции е наложил за такива антиукраински послания?

СИМОНА ВЕЛЕВА: Ние не сме налагали санкции за реч на омразата по признак национална принадлежност. Аз чета предаванията на Петър Волгин всяка седмица. Нашият мониторинг идентифицира тенденции, а не конкретни изказвания. Трябва да се зададат задължителни указания на доставчика Българско национално радио за осъществяването на плурализъм и за преустановяване на този тип тенденциозно говорене. Съветът в две последователни обсъждания в тази посока отхвърли това предложение с 3:2 гласа, защото проблемът не е за конкретно издание и за конкретно нарушение на Закона за радиото и телевизията, а за цялостната програма и за изданието „Политически некоректно“ по начина, по който се говори тенденциозно. Волгин много добре познава закона относно начина, по който го прави. Ако бяхме тръгнали по пътя на евентуално установяване на нарушение, той

нямаше да издържи. Решението би било – специално указание на БНР за преустановяване на тенденциозния тип говорене изначално, а не че на еди - коя си дата еди-кой си е казал еди-какво си.

РУМЯН РУСИНОВ: За мен основата на проблема в тенденциозното медийно говорене се корени в бизнес модела, във финансирането. По линия на финансирането идва и този политико-корпоративен натиск и влияние, което определя една или друга линия. Казвам политико-корпоративен, защото някои партии формират своята политическа идентичност с насаждане на омраза към дадени групи – преди това към роми, сега към ЛГБТИ-общността, а други ден към някоя друга група. Докато вестниците „Труд“, „24 часа“ бяха масови, с по няколкостотин хиляди тираж на ден, все пак се усещаше някакъв опит да се коригира мерникът, защото все пак много читатели четат вестниците. Когато това престана да бъде така и вече вестниците са с по около 5000 тираж, вече нямаш коригиращия елемент на читателите и има изцяло отдаване на политико-корпоративен натиск. Ако се намери някакъв подходящ бизнес модел, включително и за електронните медии (такси от потребителите или друг модел), който ако не да отстрани, то поне да регулира до някаква степен политико-корпоративния натиск, то това би била правилната посока. Иначе – да се обучават журналисти на толерантност – да!, но когато главният редактор дойде и ти каже: „Този трябва да го съсипеш“ или „Тази тема трябва да я разбиеш“, ясно е накъде ще отидат нещата. Според мен трябва да се мисли върху промяна на бизнес модела, защото медиите са търговски предприятия.

ВЕНЕЛИН СТОЙЧЕВ: Свикнали сме да говорим и за Волгин, и за тези медии, които правят фалшиви новини, но те го правят за пари. Изследвания на демократичните ценности в българското общество през последните години, показват, че има хора, които споделят нагласи, които аз бих казал, че са фашистки, неонацистки, и те имат всички формални реквизити на тези нагласи, дори да не ги говорят публично в такава голяма степен. В свое

изследване искахме да видим точно тези, които автентично подкрепяха Путин, войната, тези, които са автентично антигей настроени. Има много такива хора.

Но по-интересно е за другата страна, за тези, които са демократи. Ние сме демократи и вярваме в свободата на медиите на идеологическо ниво, но нямаме рефлексите да реагираме през демократични процедури, когато решаваме някакъв конкретен проблем. Добре би било ако можеше да възпитаваме демократични ценности, но за съжаление не можем. Структурите на съзнание надделяват над съдържанията. Нямаме социални предпоставки за автентични демократични ценности.

РАДОСЛАВ СТОЯНОВ: Ще Ви покажем един от ключовите продукти в нашия проект. Това е платформата за докладване на инциденти от омраза – equal.bg. Каква е идеята на този сайт? Зад сайта стои идеята, че трябва да събираме данни. Те могат да ни бъдат полезни по много начини. За полицията могат да бъдат полезни, защото дават данни за инциденти на някакво конкретно място - говори за динамиката на случващите се неща. Статистиката може да ни бъде полезна, ако в някоя медия виждаме тенденциозно отразяване. Тя може да ни бъде полезна да се ориентираме какви процеси движат подобен тип престъпност. Някои прояви наричаме „инциденти от омраза“, защото не всички са престъпни. Някои са административни нарушения, но не са инциденти, свързани с дискриминация.

Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа събира статистика за престъпления, извършени с дискриминационни подбуди. Чрез този сайт ние можем да събираме и такава информация.

Не се събират лични данни за този, който подава сигнала. Информацията не отива в полицията. Тя е изцяло за наши статистически цели. Има изключително богат каталог от възможни инциденти, заплахи от повреждане на имущество, изнудване, преследване, опит за убийство. Има варианти за това какво му се е случила на един човек. Докладваният трябва и

да дефинира подбудите, довели до инцидента – дали са етническа или расова принадлежност, вероизповедание, сексуална ориентация, език, как сме научили за този инцидент. Може самата жертва да подава информация, може да е свидетел. Всичко може да бъде отбелязано, може да бъде конкретизирано по град и точен адрес.

Има и карта, която може да бъде увеличена и ще се види, че е разграфена (3x3 м.) за цялото земно кълбо и може да се направи отбелязване на мястото, където се е случил инцидентът. Досега са отбелязани около 100 случая.

Обратната връзка може да се проследи чрез нашите доклади, които тепърва ще подготвим, и информацията, която ще подаваме до Организацията за сигурност и сътрудничество на годишна база.

КРАСИМИР КЪНЕВ:

Приключваме. Благодаря на всички панелисти и участници.

Изготвил: Карамфил Матев